

EVDE BAKIM HİZMETLERİ

Dr. Zeki Karataş

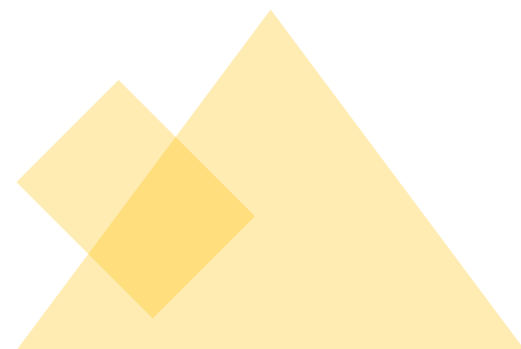
**Engelliliği Anlamak
Kavramlar, Tanımlar,
Modeller**

Engellilik Kavramı ve Sınıflandırılması

- İngilizce literatürde yetersizliği olan bireyleri tanımlamak amacıyla kullanılan “*disability*” kelimesi, “*ability*” köküne dayandığı için bir şey yapma yetisinden mahrum olma anlamına gelmektedir.
- Günlük dilde yeti yitimi olan insanların “*özürlü*” olarak nitelendirilmesi, bedensel ya da zihinsel açıdan anormal şekilde eksikliği ya da yetersizliği nedeniyle normal aktivitelere katılamayan insan grubuna ait olduklarını vurgulamak içindir.

Üç Temel Kavram

- Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 1980 yılında yayınlanan ICIDH (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps) sınıflandırmasına göre yetersizliği olan bireylerle ilgili aralarında farklılık olan üç temel kavram kullanılmıştır.
 - Bunlar; **bozukluk/sakatlık** (impairment), **özürlülük/yeti yitimi** (disability) ve **engellilik/maluliyet** (handicap) kavramlarıdır.
-

Impairment: Bozukluk/Sakatlık

Disability: Özürlülük/Yeti yitimi

Handicap: Engellilik/Maluliyet

Sosyal Bağlam Biyolojik Bağlam

- **Engellilik** kavramı genel olarak **sosyal bağlama** vurgu yapmak için kullanılıyorken,
- **sakatlık ve özürlülük** kavramları daha çok **biyolojik durumu** tanımlamak için kullanılmaktadır.

DSÖ Bozukluk ve Özürlülük Tanımı

- DSÖ “**bozukluğu**” (impairment); anatomik yapıda ya da işlevdeki psikolojik, fizyolojik normal dışılık/anormallik ya da herhangi bir yoksunluk/kayıp olarak,
- “**özürlülüğü**” (disability); yetersizlik sonucu bir insanın “*normal*” kabul edilenleri yapabilmesinde ve belli bir tavırda beklenen aktivitelerini sergilemesinde gerekli olan performansını gösterme yeteneğindeki yoksunluk ve/veya sınırlılık olarak tanımlamıştır.

STK'ların Tanımı

- “**Sakatlık**” (impairment), biyolojik olarak vücudun mekanizmasında ve kol-bacak aksamının tamamında ya da bir kısmındaki eksiklik, sınırlılık ve kayıptır.
- Sosyal anlamda “**engellilik**” ise, aktivite sınırlılığının yarattığı avantajsız durumu yaşayan bireylerin çağdaş sosyal organizasyonlar tarafından göz ardı edilmesi ya da çok az dikkate değer görülmesiyle, bu insanların sosyal hayatın içine girmelerinde, sosyal faaliyetlerini sürdürmelerinde gerekli katılımlardan uzak tutulması durumudur.

Engelliğin Sınıflandırılması

- Günümüzde DSÖ, engelliliğin sınıflandırılmasında **biyopsikososyal model** olarak adlandırılan ve daha esnek olan ICF'yi (International Classification of Functioning, Disability and Health) kullanmaktadır.
- Bir sağlık sınıflandırması olan ICF, fonksiyon azalması olarak kabul edilen engelliliği, insan sağlığının azalması olarak tanımlamaktadır.

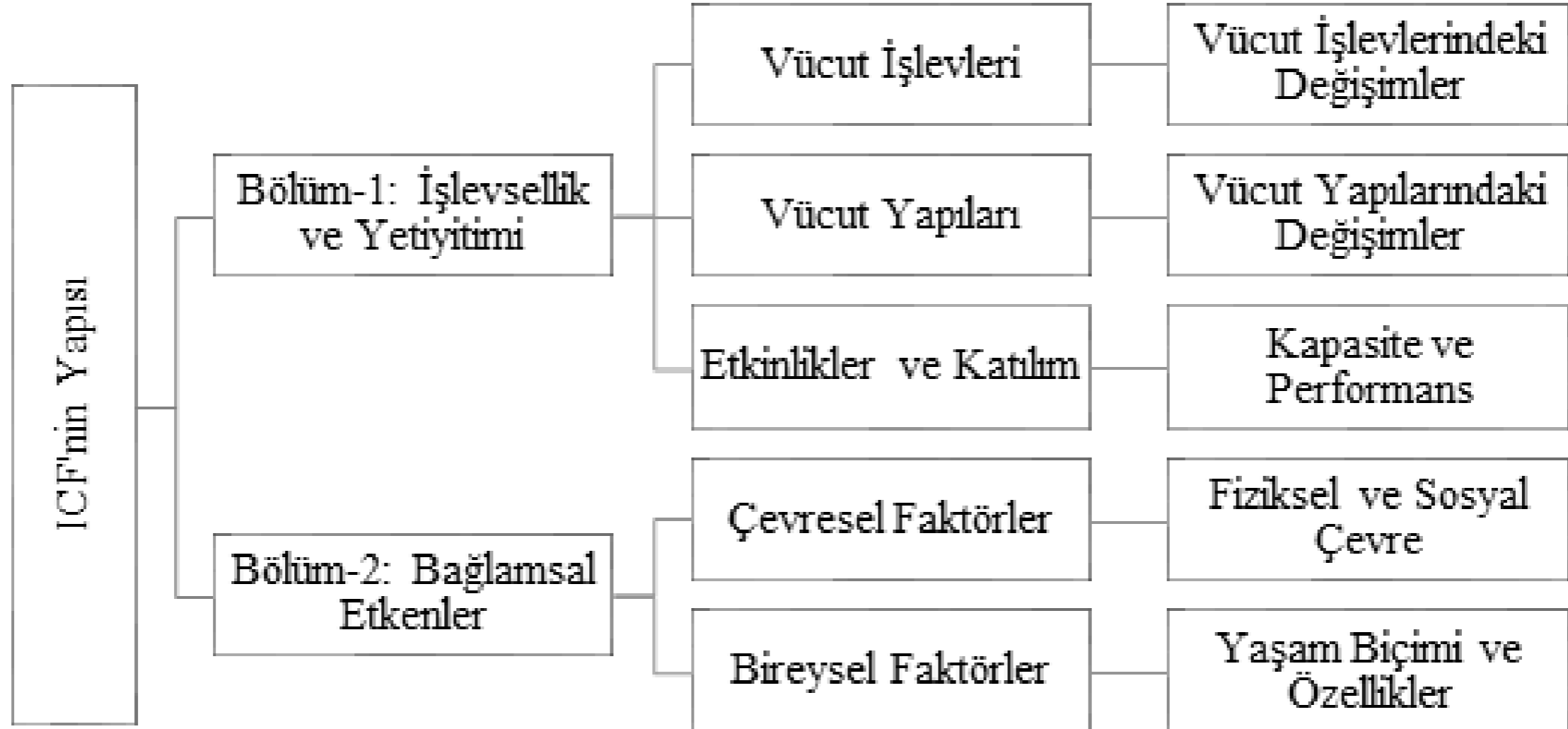
Engelliğin Sınıflandırılması

- **“İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması”** olarak Türkçe’ye çevrilen ICF’de engellilik dört bileşen üzerinden ele alınmaktadır:
- Vücut işlevleri (body),
- vücut yapıları (structure),
- etkinlikler ve katılım (domain),
- çevresel etmenler (environment).

Engelliğin Sınıflandırılması

- **Vücut işlevleri**, vücut sistemlerinin fizyolojik işlevleridir (psikolojik işlevler de dâhildir).
- **Vücut yapıları**, organ, kollar ve bacaklar ve bunların bileşenleri gibi vücudun anatomik kısımlarıdır.
- **Etkinlik** kişi tarafından bir eylem ya da bir görevin yerine getirilmesidir.
- **Katılım** yaşamın içinde olmaktır.
- **Etkinlik sınırlılıkları**, etkinlikleri yerine getirirken kişinin karşılaşılabileceği zorluklardır.
- **Katılım kısıtlılıkları**, yaşam durumlarının içinde kişinin karşılaşılabileceği sorunlardır.

ICF'nin sınıflandırma ölçütlerinin yapısı

Engellilik Hareketleri

- Gelişmiş ülkelerde temelleri 1960'larda atılan engellilik hareketlerinin kurumsallaşması 1970'lerden itibaren mümkün olmuştur.
- Türkiye'de ise 1970'li yıllardan itibaren engelli bireylerin mesleki donanımlarının sağlanması ve çalışma hayatına katılmaları yönünde politikalar üretilmeye başlanmıştır.
- 1976 yılında sosyal güvencesi olmayan engellilere ve 65 yaş üstü yaşlılara üç ayda bir ücret ödenmesini öngören **2022 sayılı yasa** çıkarılmıştır.

Engelli Politikaları

- 1980'li yıllardan itibaren engelli bireylere ilişkin program ve politikaların yapılandırılması Anayasa ve kalkınma planlarında yer almaya başlamıştır.
- 1983 yılında çıkarılan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nda kapsamlı bir engelli tanımı yapılmıştır.

Engelli Tanımı

- 2011 yılında Sosyal Hizmetler Kanunu olarak adı değiştirilen **2828 sayılı kanunda engelli;**
- *“doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle normal yaşamın gereklerine uymama durumunda olup; korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyacı olan kişi”* olarak tanımlanmıştır.

Engelliler Kanunu

- 1 Temmuz 2005 tarihinde 5378 sayılı **Engelliler Kanunu** yürürlüğe girmiştir.
- Kanun ilk yayınlandığında isminde ve içeriğinde özürlü kavramı kullanılmış, ancak 2014 yılında yapılan değişiklikle ***özürlü ibareleri engelli kelimesiyle yer değiştirmiştir.***
- Engelliler Kanunu'nda engelli; **“fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duygusal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey”** olarak tanımlanmıştır

Türkiye'de Sınıflandırma

- Türkiye'de engellilere ilişkin sınıflandırma çalışmalarında, Dünya Sağlık Örgütü'nün **İşlevsellik Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması (ICF)** ölçütleri esas alınmıştır.
- Bu amaçla 30 Mart 2013 tarihinde yeniden düzenlenen 28603 sayılı **Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkındaki Yönetmelik** engelli bireylerin tanılanması ve sınıflandırılmasıyla ilgili esasları belirlemiştir.

Engelli Tanımı

2013

- Yönetmeliğe göre engelli;
***“doğuştan veya sonradan;
bedensel, zihinsel, ruhsal,
duyusal ve sosyal yeteneklerini
çeşitli derecelerde kaybetmesi
nedeniyle toplumsal yaşama
uyum sağlama ve günlük
gereksinimlerini karşılamada
güçlükleri olan ve korunma,
bakım veya rehabilitasyon,
danışmanlık ve destek
hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi”***
olarak tanımlanmıştır.

Engellilerin Güncel Değerlendirilmesi

- Adı geçen yönetmelik 2019 yılında yürürlükten kaldırılarak;
- **Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi** ve
- **Çocuklar İçin zel Gereksinim Değerlendirilmesi** adı altında iki farklı yönetmelik düzenlenmiştir.
- Çocuklara özgü ayrı bir değerlendirme sisteminin olması sosyal ve ekonomik haklarda kolaylık sağlamanın yanında sağlık, eğitim, rehabilitasyon gibi hizmetlere erişimde engelli çocuklara avantaj sağlamıştır.

En Son Engelli Tanımı-2019

- Sosyal modele dayalı olarak yetişkinler için hazırlanan yönetmelikte engelli;
- *“fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duygusal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey”* olarak tanımlanmaktadır.
- Daha önceki yönetmeliklerde **ağır düzeyde engelli** olarak tanımlanan birey, yeni yönetmelikte **tam bağımlı engelli birey** olarak nitelendirilmiştir.

Tam Bağımlı Engelli

- Yeni yapılan tanımlamada tam bağımlı engelli;
- *“engel durumuna göre engel oranı %50 ve üzeri olduğu tespit edilenlerden doku, organ ve/veya fonksiyon kaybı ve/veya psikiyatri tanısı bağlantılı olarak muhakeme yeteneği değerlendirilmesine göre günlük yaşam aktivitelerini yardım almasına rağmen kendi başına gerçekleştiremediğine karar verilen birey”* olarak ifade edilmiştir

Özel
Gereksinimli
Çocuk

- Çocuklar için hazırlanan yönetmelikte özel gereksinim;
- “*çocuğun toplumsal yaşama eşit katılabilmesi için bedensel ya da gelişimsel işlev kısıtlılığı olmayan bireylerden farklı sağlık, eğitim, rehabilitasyon, cihaz, ortez, protez, çevresel düzenlemeler ve diğer sosyal ve ekonomik haklara ve hizmetlere gereksinimin olması*” şeklinde tanımlanmıştır.

BM Engelli Hakları Sözleşmesi

- Birleşmiş Milletler 13 Aralık 2006 tarihinde Engelli Hakları Sözleşmesi'ni kabul edilmiştir.
- Sözleşme, engellilerin ve engellileri temsil eden kuruluşların engelliliği bir insan hakkı meselesi olarak kabul ettirmek için uzun yıllar verdikleri mücadele sonucunda hazırlanmıştır.
- Türkiye sözleşmeyi 2008 yılından itibaren iç hukuk metni olarak yürürlüğe sokmuştur.

BM Engelli Hakları

- Sözleşmenin birinci maddesinde şu ifadelere yer verilmektedir: *“Engelli kavramı diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir.”*
- Bu açıdan bakıldığında engellilerin toplumsal hayata (bir işte çalışmak, okula gitmek, tedavi görmek veya seçimlerde aday olmak vb.) katılımları kısıtlıdır veya engelliler toplumdan dışlanmışlardır.

Engel Türlerinin Kavramsallaştırılması

Engel türleri genellikle vücutta meydana gelen fonksiyon kaybına göre farklı şekilde kavramsallaştırılmaktadır.

Vücut uzuvlarının tamamının veya bir parçasının var olmaması, bozukluğu, eksikliği ya da yetersizliği bireyin normal yaşam işlevlerini yerine getirmesinde zorluklar yaşamasına neden olmaktadır.

Engelliliğin Nedenleri

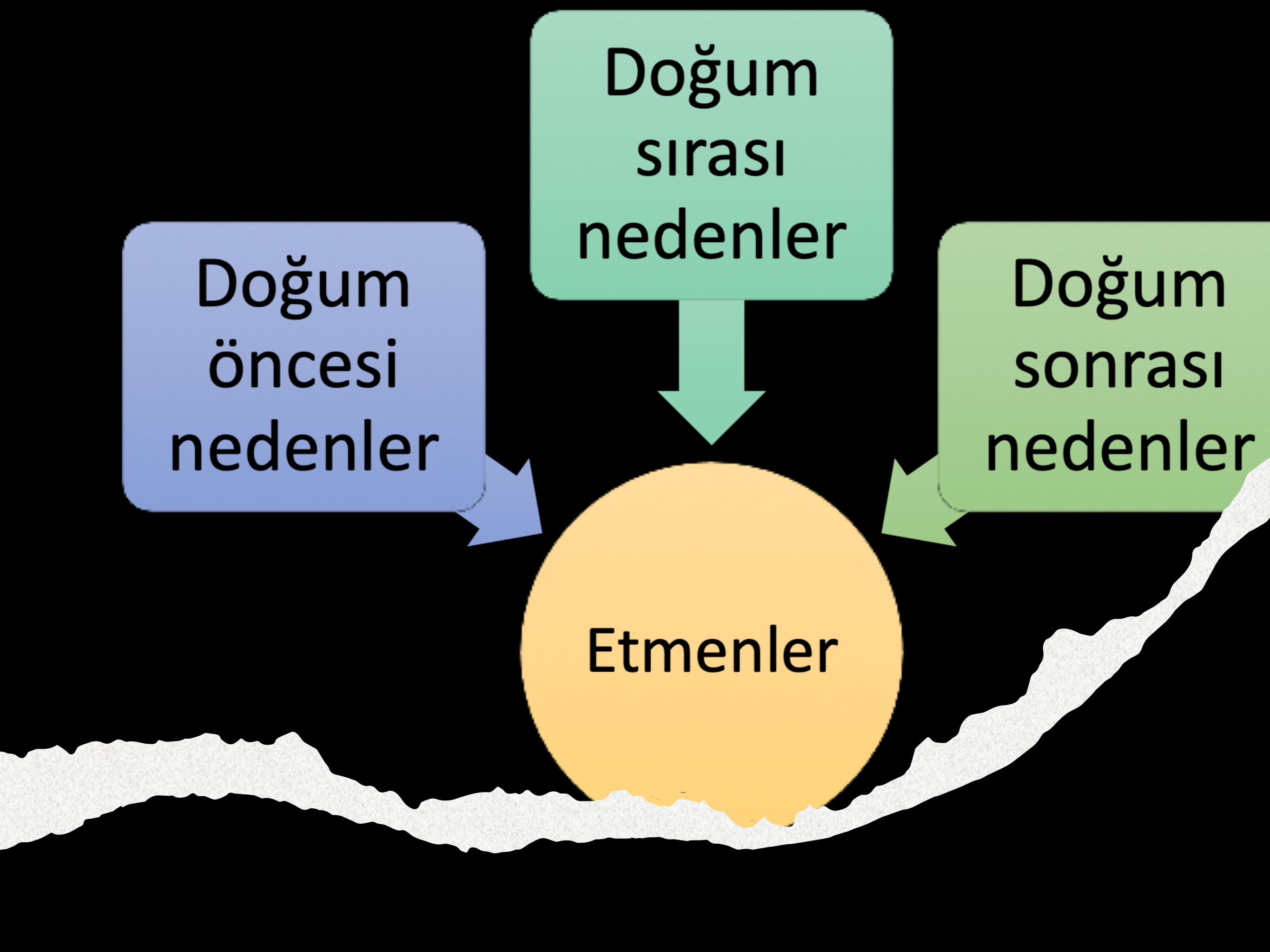
- İnsan fizyolojisinde görülen anormallikler sonradan olabileceği gibi, doğum öncesi ve doğum esnasındaki nedenlere bağlı olarak da oluşabilmektedir.
- Genetik faktörler başta olmak üzere, hastalıklar, yanlış ilaç kullanımı, kazalar, doğum esnasında oksijensiz kalma, kan uyuşmazlığı ve yetersiz beslenme gibi pek çok faktörün engelliliğe neden olduğu belirtilmektedir.

Doğum
sırası
nedenler

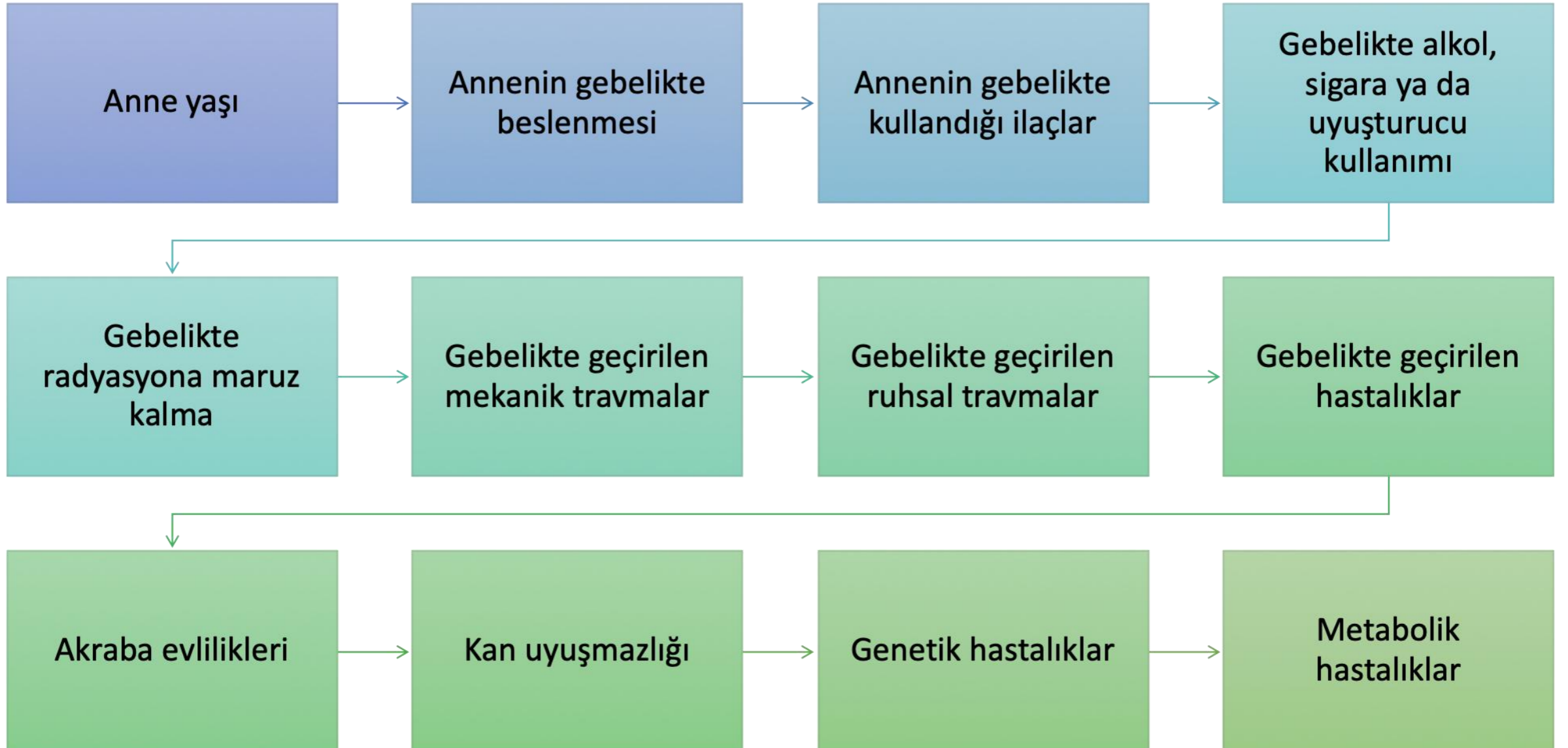
Doğum
öncesi
nedenler

Doğum
sonrası
nedenler

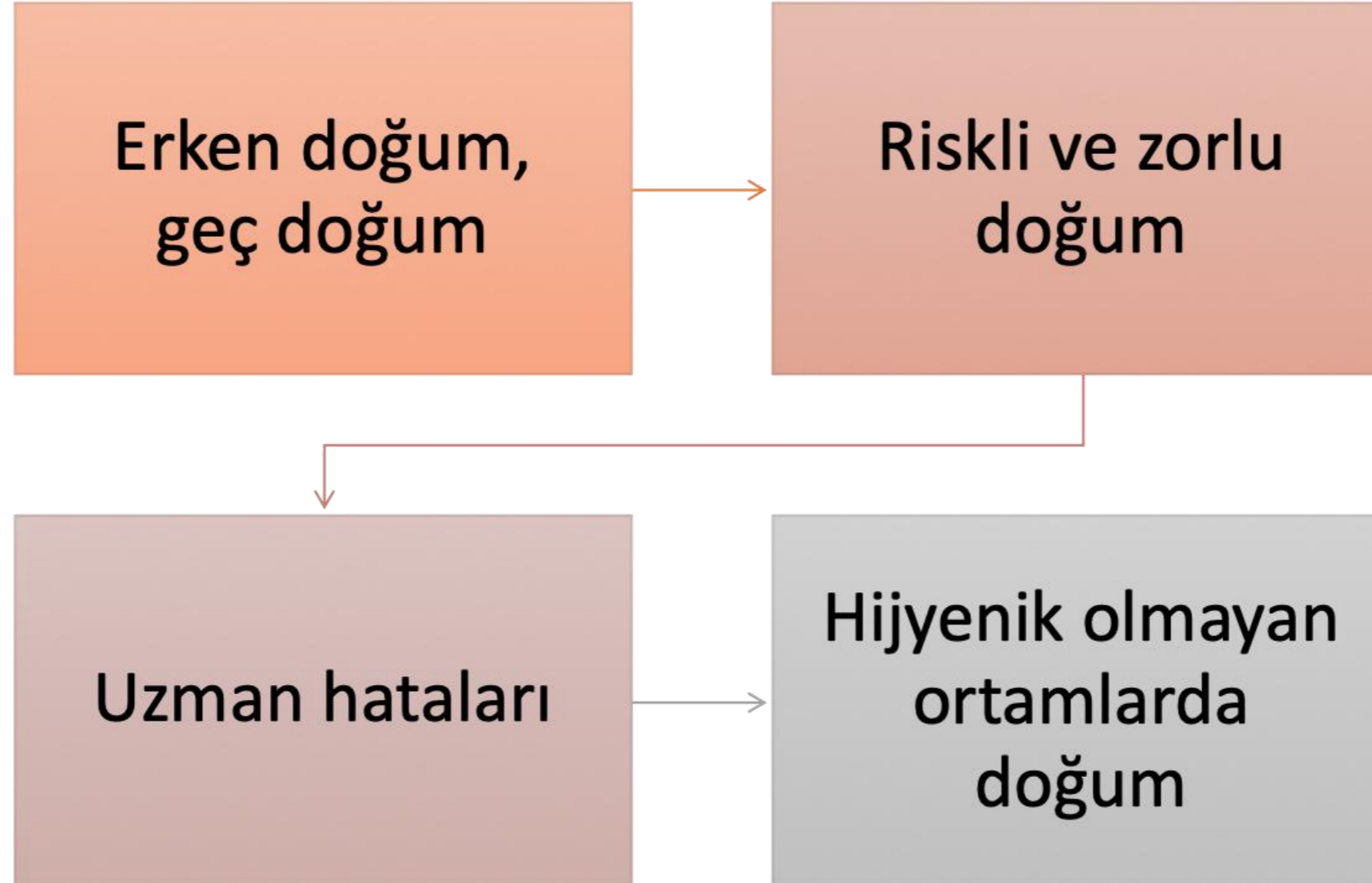
Etmenler

Doğum Öncesi Nedenler

Doğum Sırasındaki Nedenler

Doğum Sonrası Nedenler

Engellilik Nedenleri

- Türkiye Ulusal Özürlüler Veri Tabanı'na (ÖZVERİ) kayıtlı olan engelli bireylerin %56,8'nin özrünün hastalık sonucu ortaya çıktığı belirtilmiştir.
- Diğer nedenler ise, %15,9 ile genetik veya kalıtsal bozukluk, %9,6 ile kaza ve %3 ile gebelikte veya doğum sırasında yaşanan sorunlardır.
- Tıptaki ilerlemelere rağmen engelliliği ve engele neden olan riskleri tamamen ortadan kaldırmak olanaklı değildir.
- Ancak koruyucu önleyici faktörlerin sayısını ve niteliğini arttırarak engelliliğe neden olan riskleri azaltmak mümkündür.

Engel Türleri

- Engel türleri bireyin yeti yitimi, özü ya da sakatlığı nedeniyle yaşadığı fonksiyon kaybı çeşidi ve günlük yaşam aktivitesine etkisi açısından sınıflandırılmaktadır.
- Buna göre toplumda yaygın olan engel türleri şunlardır:
- Ortopedik
- Görme
- İşitme
- Dil ve konuşma
- Zihinsel
- DEHB
- Ruhsal ve duygusal hastalık
- Kronik hastalık

Ortopedik Engelli

- Kas ve iskelet sisteminde yetersizlik, eksiklik ve fonksiyon kaybı olan kişidir.
- El, kol, ayak, bacak, parmak ve omurgalarında, kısalık, eksiklik, fazlalık, yokluk, hareket kısıtlılığı, şekil bozukluğu, kas güçsüzlüğü, kemik hastalığı olanlar, felçliler, serabral palsi, spastikler ve sipina bifida olanlar bu gruba girmektedir.

Görme Engelli

- Tek veya iki gözünde tam veya kısmi görme kaybı veya bozukluğu olan kişidir.
- Görme kaybıyla birlikte göz protezi kullananlar, renk körlüğü, gece körlüğü (tavukkarası) olanlar bu gruba girer.

İşitme Engelli

- Tek veya iki kulağında tam veya kısmi işitme kaybı olan kişidir.
- İşitme cihazı kullananlar da bu gruba girmektedir.

Dil ve Konuşma Engelli

- Herhangi bir nedenle konuşamayan veya konuşmanın hızında, akıcılığında, ifadesinde bozukluk olan ve ses bozukluğu olan kişidir.
- İşittiği halde konuşamayan, gırtlığı alınanlar, konuşmak için alet kullananlar, kekemeler, afazi, dil-dudak-damak-çene yapısında bozukluk olanlar bu gruba girmektedir.

Zihinsel Engelli

- Çeşitli derecelerde zihinsel yetersizliği olan kişidir.
- Zekâ geriliği olanlar (mental retardasyon), Down Sendromu, Fenilketonüri (zekâ geriliğine yol açmışsa) bu gruba girer.

Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu

- Çocukta 7 yaşından önce başlayan, en az iki ortamda (ev, okul) 6 ay süreyle yaşına ve gelişim seviyesine uygun olmayan dikkat eksikliği, aşırı hareketlilik, hiperaktivite ve dürtüsellik belirtileriyle görülen bozukluktur.

Ruhsal ve Duygusal Hastalık

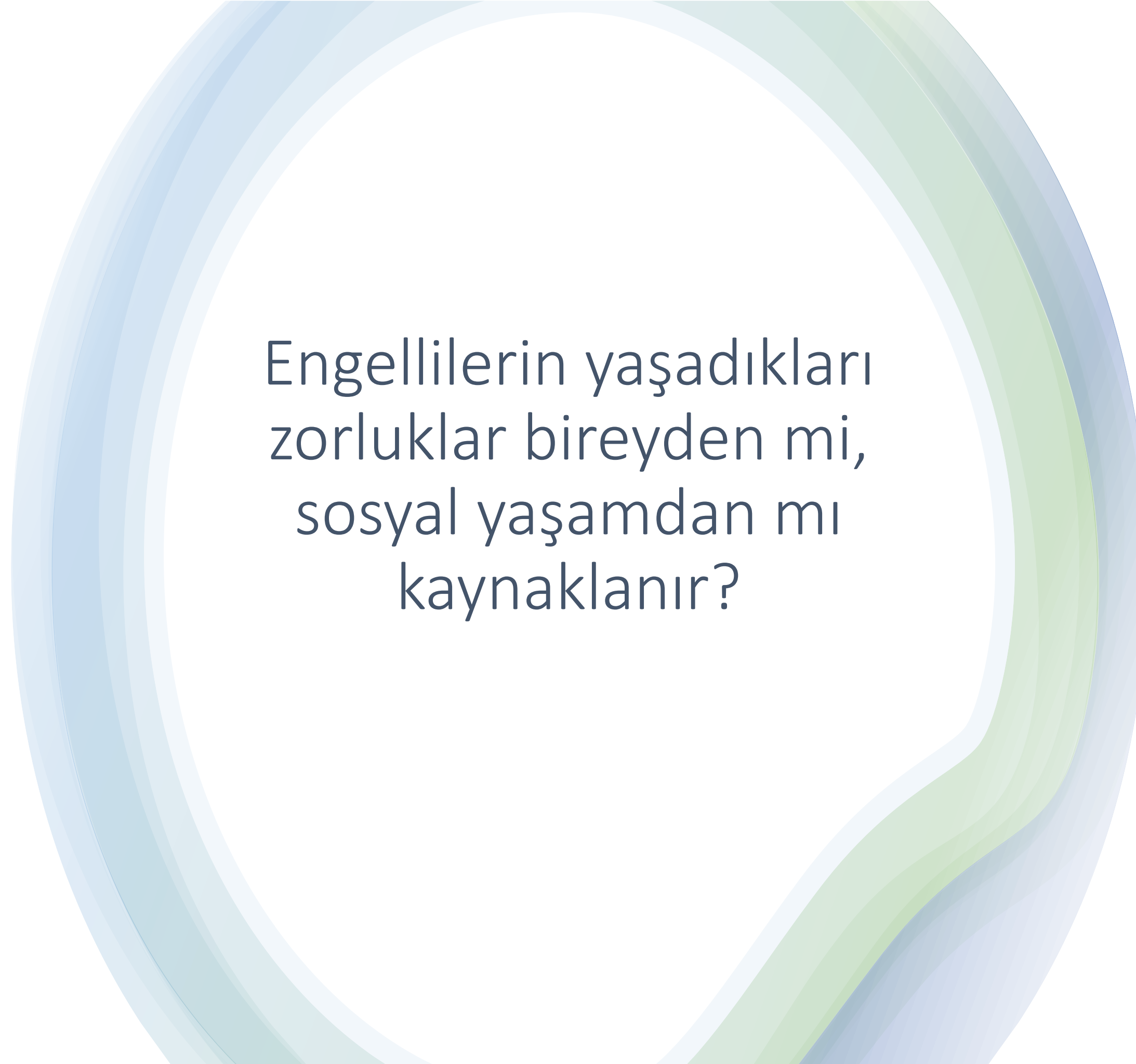
- Duygu, düşünce ve davranışlardaki normalden farklı örüntüler nedeni ile günlük yaşam aktivitelerine tamamlamada, kişiler arası ilişkilerini devam ettirmede güçlük yaşayan kişidir.
- Depresyon, şizofreni gibi hastalıklar bu gruba girmektedir.

Sürekli Hastalık

- Kişinin çalışma kapasitesi ve fonksiyonlarının engellenmesine neden olan, sürekli bakım ve tedavi gerektiren hastalıklardır (kan hastalıkları, kalp-damar hastalıkları, sindirim sistemi hastalıkları, idrar yolları ve üreme organı hastalıkları, cilt ve deri hastalıkları, kanserler, endokrin ve metabolik hastalıklar, sinir sistemi hastalıkları, HIV).

Engellilik Modelleri

Engellilerin yaşadıkları
zorluklar bireyden mi,
sosyal yaşamdan mı
kaynaklanır?

Engelliliğin Kaynağına Göre Modeller

- Engelli bireylerin yaşadıkları zorlukların bireyden mi yoksa sosyal yaşamdan mı kaynaklandığı tartışmalarına açıklık getirmek, engelliliğin anlaşılmasını ve biçimlendirilmesini sağlamak amacıyla farklı modeller geliştirilmiştir.
- En genel anlamda tartışmalar, tıbbi (medikal) model ve sosyal model ayırımında şekillenmiştir.

Tıbbî Model

- Engelliliğin bireylerden kaynaklandığını ileri süren tıbbi model geleneksel yaklaşımı temsil etmekte ve bireyin fizyolojik işlevselliğinin düzeltilmesi üzerine çalışmalar yapılmasını öngörmektedir.
- Tıbbi model, engelliliğin bireye ait olduğu ve içinde yer aldığı nesnel koşullara bağlı olarak ortaya çıktığı ve geliştiği varsayımına dayanmaktadır.
- Bu nesnelleştirme süreci patolojiye odaklanma sonucunu doğurmakta ve bireye yönelik ayrımcılık içeren uygulamalara kapı aralamaktadır.

Sosyal Model

- Geleneksel bireyci tıbbi modelin kabullerine ve tek yönlü açıklamalarına yönelik eleştiriler engellilik olgusunun sosyal bilimler perspektifinden ele alınmasını sağlamış ve sosyal modelin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.
- Ayrıca engelli hakları konusundaki talepler sosyal modelin gelişimini hızlandırmıştır.
- Sosyal modelin temel iddiaları ilk kez 1976 yılında İngiltere’de Ayrımcılığa Karşı Fiziksel Engelliler Birliği’nin resmi söylemlerinde yer almıştır.
- Birliğe göre; bedensel engellileri dışlayan toplumdur.

Sosyal Model

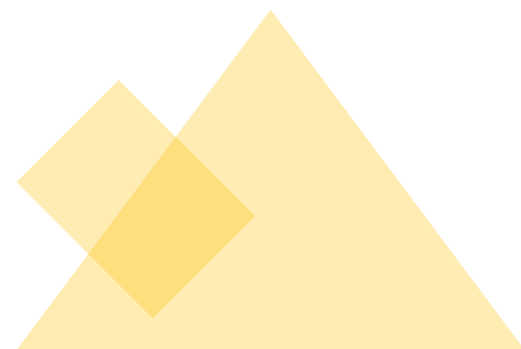
- Engel, bireyin bedensel sakatlığından değil çağdaş sosyal organizasyonun dezavantajları ve kısıtlamalarından kaynaklanmaktadır.
- Bu nedenle fiziksel engellilik toplumsal baskının belirli bir biçimidir.
- Türkiye’de engelli bireylerin %66,9’u kaldırımların, yaya yollarının ve yaya geçitlerinin engelli bireylerin kullanımına uygun olmadığını düşünmektedir.
- Engelli bireylerin %69,1’i toplu taşıma araçlarını kendi başına kullanamadığını belirtmiştir (TÜİK, 2011).

Sosyal Model

- Sosyal model sayesinde fiziksel çevre ve sosyal bağlam dikkate alınarak engellilik yeniden tanımlanmış, yetersizliği olan bireyler hakları olan vatandaşlar olarak konumlandırılmış ve engelliliğin oluşturulması, sürdürülmesi ve başa çıkılması konusundaki sorumluluklar tekrar biçimlendirilmiştir.
- Sosyal modeli savunanlara göre engellilik toplum aracılığıyla engelli olan insanlar üzerine yerleştirilen sosyal sınırlamalardır.

Sosyal Model

- Engel durumu üzerine odaklanarak bireyi değiştirmeye çalışmak yerine toplumsal yapıda değişikliğe gidilmelidir.
 - Sosyal yaşamda sorun çıkmasının nedeni bireyin sahip olduğu yeti yitimi değil, toplumun hakları sağlamadaki başarısızlığı ve engelli insanların çoğunluğunun toplumsal hizmetlerden ve imkânlardan dışlanmasıdır.
 - Sosyal model sorunu yetersizliği olan bireylerin günlük yaşamın ve toplumun yesi olmasını engelleyen her türlü sosyal davranışın sonucu olarak görmekte ve böylece değişmesi gereken yaşamların görünümleri üzerine odaklanmaktadır.
-

Sosyal Model

- Sosyal model yaklaşımı engellilerle ilgili ulusal sosyal politikaların şekillenmesinde önemli katkılar sağlamıştır.
- Engellilere yönelik düzenlemeler sağlık politikalarının ötesine geçerek hak temelli uygulamalara dönüşmüştür

Engelli Bireylerin Durumu

Dünya'da Durum

- Dünya Sağlık Örgütü'nün Engellilik Raporu'na göre Dünya'da bir milyardan fazla insanın herhangi bir tür engeli bulunmakta ve bu insanların yaklaşık 200 milyonu hayatlarını devam ettirme konusunda kayda değer zorluklar yaşamaktadır.
- 2010 yılı verilerine göre dünya nüfusunun yaklaşık %15'inin herhangi bir şekilde engelli olduğu tahmin edilmektedir.

Türkiye'de Durum

- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2002 yılında gerçekleştirilen Türkiye Özürlüler Araştırması'na göre; Türkiye'de engelli nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %12,29'dur.
- Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engellilerin oranı %2,58 iken, kronik hastalığı olan engellilerin oranı ise %9,70'dir.

Türkiye'de Durum

- Engellilerin cinsiyet dağılımına bakıldığında; ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelde erkeklerin oranının daha yüksek olduğu, süreğen hastalığa sahip olan nüfusta ise kadınların oranının daha yüksek olduğu görülmektedir.
- Yaşlılıkla birlikte gelen riskler de göz önünde bulundurulduğunda engel, 60 yaş ve üstü bireylerde daha çok ortaya çıkmaktadır.
- Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli olanların oranı kırdada daha yüksek iken, süreğen hastalığa sahip olanların oranı kentte daha yüksektir

Engellilerin Sorunları

- **Yetersiz politikalar ve standartlar:** Politika tasarımları her zaman engelli insanların ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmamakta veya var olan politikalar ve standartlar yerine getirilmemektedir.
- **Olumsuz tavırlar:** İnançlar ve önyargılar; eğitim, istihdam, sağlık ve sosyal katılım konularında engeller oluşturmaktadır.
- **Yeterli hizmet sağlanmaması:** Engelli insanlar özellikle sağlık, rehabilitasyon, destek ve yardım hizmetlerindeki eksiklikler karşısında savunmasız kalmaktadır.

Engellilerin Sorunları

- **Hizmet iletimi sorunları:** Hizmetlerin kötü koordine edilmesi, personel sayısının yetersiz ve çalışanların niteliklerinin zayıf olması engelli insanlar için sağlanan hizmetlerin kalitesini, erişilebilirliğini ve yeterliliğini etkileyebilir.
- **Yetersiz finansman:** Politikaların ve planların uygulanması için ayrılan kaynaklar genellikle yetersizdir.
- **Yetersiz erişilebilirlik:** Birçok mekan (kamusal kullanıma açık alanlar ve binalar dahil), ulaşım sistemi ve bilgi edinme herkes için erişilebilir değildir.

Engellilerin Sorunları

- **Danışma ve katılım yetersizliği:** Engelli insanların çoğu kendi yaşamlarını doğrudan etkileyen hususlarda karar alma süreçlerine katılımdan dışlanmaktadır.
- **Veri ve bulgu yetersizliği:** Engellilik hakkında sağlam ve karşılaştırılabilir verilerin ve uygulanan programlara ilişkin bulguların yetersizliği, engelliliği anlamayı ve politika üretmeyi zorlaştırmaktadır.

Engellilerin Sorun ve Beklentileri (TÜİK-2010)

- Engelli bireylerin;
- %85,7'si sosyal yardım ve desteklerin arttırılması,
- %77'si sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi,
- %40,4'ü bakım hizmetlerinin iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılması,
- %28,7'si iş bulma olanaklarının arttırılması,
- %25,6'sı eğitim olanaklarının arttırılmasını talep etmektedir.

